

SCHRIFTGELEHRTE PROPHETIE

Der eschatologische Teufelsfall in Apc Joh 12 und seine
Bedeutung für das Verständnis der Johannesoffenbarung

Doktordisputats af Dr. Jan Dochhorn

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND
AARHUS UNIVERSITET

Forsvaret finder sted fredag den 27. april 2012 kl. 13.00
Auditorium 1, Bygning 1441
Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet

RESUMÉ

Apc Joh 12 handler om en konfrontation imellem Zion, som føder Messiasen, og Djævelen, som bliver fremstillet som en drage. Dragen forsøger at æde det nyfødte Messiasbarn, men barnet bliver ophøjet til Guds trone. Dragen uddrives af himlen og bliver styrtet til jorden. Han forfølger kvinden i ørkenen, men kvinden får hjælp af jorden. Derefter fører han krig imod hendes øvrige børn, de kristne.

Især siden Hermann Gunkels »Schöpfung und Chaos in Urzeit und Endzeit« (1895) har man ført Apc Joh 12 tilbage til pagane myter. I denne bog, som er grundlæggende for den såkaldte religionshistoriske skole, har Gunkel interpreteret Apc Joh 12 som en kaoskampmyte, der har sin oprindelige »Sitz im Leben« i den babylonske nytårsfest. Albrecht Dieterich fører Apc Joh 12 tilbage til myten over Apoll og Leto (1891), hvor pytondragen forsøger at dræbe den nyfødte Apoll. Andre forskere fører Apc Joh 12 tilbage til en international myte over en helt, som bliver forfulgt lige fra fødslen. Alle disse teorier påstår mere eller mindre, at Apc Joh 12 bliver bedre forstået i andre sammenhænge end i den bog, hvor det faktisk står. Apokalypsens forfatter har ifølge disse teorier overtaget et stykke fremmed litteratur, som betød noget andet end det, han mente om denne tekst. Derfor findes der i denne tekst – ifølge disse udlægningsstrategier – signaler, som passer bedre til en pagan forhistorie af teksten end til dens funktion i apokalypsen. Dette syn medfører den problematiske implikation, at Apokalypsens forfatter har skrevet noget, som han ikke fuldstændigt har forstået.

Den bog, jeg har publiceret, er et forsøg på at forstå Apc Joh 12 på en anden måde: Apc Joh 12 skal her interpreteres som en del af apokalypsen. Konteksten, som skal bruges til dens fortolkning, er ikke pagane myter, men Johannes' Åbenbaringen selv. Denne strategi har to implikationer: 1. Udgangspunkt for udlægningen er den funktion, Apc Joh 12 har for Apokalypsen som helhed. 2. Denne tekst skal læses på samme måde som andre tekster i Apokalypsen.

Ad 1: De forskere, som har ført Apc Joh 12 tilbage til pagane myter, er ofte tilhængere af den såkaldte fragmenthypotese, ifølge hvilken Apc

Joh 12 oprindeligt er et fremmed stykke litteratur, som står forholdsvis isoleret i Apokalypsens kontekst. Jeg mener dog, at Apc Joh 12 er meget tæt knyttet til sin kontekst i Apokalypsen. Hele tredje kapitel af min bog drejer sig om disse konteksttilknytninger og fremstiller dem systematisk. Kortfattet kan perikopens funktion i konteksten beskrives på følgende måde:

- Apc Joh 12 hører til den fremtidsorienterede del af Apokalypsen, som begynder i Apc Joh 4,1ff. Perikopen er en profeti vedrørende den tid af den syvende basun, som er identisk med den anden del af den sidste Jahrwoche af verdenshistorien før oprettelsen af det tusindårige rige (en Jahrwoche eller jubilæum omfatter 7 år). Den anden del af den sidste Jahrwoche omfatter 3 ½ år, eller 1260 dage, jf. henvisninger til denne periode i Apc Joh 11,2; 12,6; 12,14; 13,5. Der findes intet grundlag for at opfatte disse tal på anden måde end som konkrete informationer vedrørende fremtidshistorien.

- Til den syvende basun hører alt det, som bliver fortalt i Apc Joh 11,15–19,21. Det betyder, at den syvende basun også integrerer de syv skåle (ligesom de syv basun hører til i det syvende sejl). Det dominerende tema i den syvende basun eller de sidste 3 ½ år er forekomsten af de to dyr, hvor det første er Nero redivivus og det andet pseudoprofeten, som støtter Neros herredømme ideologisk. Nero vil først og fremmest forfølge de kristne (jf. Apc Joh 13), som han har gjort det allerede i sin første virkeperiode, men han vil også være årsagen til Roms (=Babylons) ødelæggelse (jf. Apc Joh 17,15–18). Det, som skal ske ifølge Apc Joh 12, forbereder disse begivenheder, idet dragen fungerer som arketype af de to dyr: Det første (= Nero redivivus) ligner ham i udseende, jf. 13,1 // 12,3–4, og det andet (=pseudoprofeten) taler som en drage, jf. 13,11. På en speciel måde fungerer dragen som arketype, idet den ligesom Nero redivivus forfølger de kristne, først kirken som helhed (Apc Joh 12,13–16) og derefter de kristne individuelt (Apc Joh 12,17–18).

- Især kan forholdet imellem dragens kristenforfølgelse og Nero redivivus' kristenforfølgelse beskrives som refererende til den samme begivenhed. Det betyder: Det, der fortælles i Apc Joh 12,13–16.17–18, betegner det samme som de fortællinger om de to dyr og de kristne i Apc Joh 13–19. Både dragen og Nero redivivus (sammen med pseudoprofeten) fører krig imod de kristne (12,17; 13,5), og både Apc Joh 12,13–16 og Apc Joh 15,1–4 sammenligner den fremtidige situation med en anden ekso-

us. Desuden bliver tidsrummet af de 3 ½ år knyttet både til dragen (12,6.14) og til Nero redivivus (13,5). Tidsrummet, som omfattes i Apc Joh 12, er dermed meget stort. Denne perikope fremstiller hele historien af de sidste 3 ½ år ud fra en bestemt synsvinkel: Perikopen beskriver disse begivenheder på et abstrakt niveau: Det, som er en forfølgelse af de kristne igennem Nero redivivus i Apc Joh 13–19, er i Apc Joh 12 en forfølgelse af Zion og dens børn igennem dragen = Djævelen.

- Forfølgelsen af Zion og dens børn fortællses specielt i Apc Joh 12,13–16 (Zion) og 12,17–18 (dens børn), men også i Apc Joh 12,6, som griber Apc Joh 12,13–16 forud. Zions forfølgelse i 12,6.13–16 er en konsekvens af en anden historie, som fortællses i Apc Joh 12,1–5, og det er Messiassens fødsel: Zion føder Messiassen, og dragen forsøger at dræbe Messiassen. Det lykkes ikke, fordi Messiassen bliver ophøjet til Guds trone. Derefter flygter Messiassens mor ud i ørkenen – og bliver så forfulgt af dragen (12,6.13–16). Men hvordan kan Zions forfølgelse, som foregår i de sidste 3 ½ år, være en fortsættelse af en historie om Messiassens fødsel? Er Messiassens fødsel ikke noget, som hører til datiden? Hvordan kan noget, som hører til fremtiden, stå i umiddelbar narrativ kontinuitet til noget, som hører til datiden? Og hvordan kan en beretning om Messiassens fødsel forekomme i en kontekst, som drejer sig om fremtiden? Her har vi et af de store problemer i perikopen. Den løsning, jeg kommer frem til, er følgende: Apc Joh 12,1–5 refererer også til fremtiden, idet det berettes, at der i den ovennævnte periode af de sidste 3 ½ år vil komme synlige tegn på himlen, som antyder, at enden er nær. Disse tegn forventede man i henhold til kristendommens eskatologiske tradition, specielt i den synoptiske Apokalypse (Mk 13; Lk 21; Mt 24). Især dens version i Lukasevangeliet er her en parallel. Lk 21,25 forventer i de sidste dage tegn ved solen og månen – og disse ses i Apc Joh 12,1! En anden forventning bestod i, at man forventede at se menneskesønnens tegn på himlen i de sidste dage (Mt 24,30). Menneskesønnens tegn er korset og henviser til Jesu død. Det fremstiller dermed kristendommens centrale kristologiske budskab og fungerer som eskatologisk omen. Næsten det samme fortæller Apc Joh 12,1–5, specielt Apc Joh 12,5: Det handler om Messiassens fødsel, og denne fødsel er ikke den, der fortællses om i Lk 1–2 og Mt 1–2, men den, som fandt sted med Jesu korsfæstelse og opstandelse. Der findes en parallel i Hebr 1,5, hvor den opstandnes ophøjelse betegnes som en fødsel ved et citat af Ps 2,7 (hvor den introniserede

konge betegnes som Guds nyfødte søn). Vi kan så konkludere, at tegnene i Apc Joh 12,1–5 vist hører til fremtiden og fungerer som omina, men at deres indhold har at gøre med datiden: I de sidste dage fremstilles Golgatha og påske på himlen, og det antyder, at enden er nær for denne verden. Men dragen og kvinden er ikke kun tegn; de er også aktører i denne fremtid, og det betyder: En narrativ konstellation, som er afgørende for kristendommens oprindelse, nemlig en konflikt imellem Zion og Djævelen i sammenhæng med Jesu død og opstandelse, vil også være afgørende i denne fremtidsperiode. Korset er dermed det kristne livs signatur i datiden og i den syvende basuns tid.

- Kirkens forfølgelse igennem dragen henholdsvis Nero redivivus vil være noget ondt, men årsagen er noget godt: Apc Joh 12 fremstiller den ikke kun som en logisk fortsættelse af påskebegivenheden (12,1–5), men ser også sin årsag i Djævelens uddrivelse fra himlens verden. Dragen forfølger nemlig kirken, fordi han er vred over, at han har mistet sin position i himlen. Og denne position i himlen bestod blandt andet i dragens virke som de kristnes anklager over for Gud. At kristne vil blive forfulgt af dragen, er dermed den anden side af det faktum, at kristne nu, i de sidste 3 ½ år, vil have et direkte forhold til Gud, som ikke længere bliver forstyrret af Djævelen. På denne måde løser Apc Joh 12 et eksistentielt problem, som vil forekomme i fremtiden. Det kunne virke forundrende for de teologer, som mener, at eksistentielle problemer kun må forekomme i nutiden, men denne slags nutidsorientering svarer måske mere til moderne mentalitet. I øvrigt skal man have for øje, at alt det, Apokalypsen forudsiger, skal ske om kort tid ifølge forfatteren (Apc Joh 1,3).

Ad 2: I mine redegørelser om Apc Joh 12 og dens kontekst har jeg allerede nævnt visse motiver, som er typiske for den tidlige kristendoms eskatologiske tradition: De sidste 3 ½ år kender man fra Danielsbogen, og også andre kristne forfattere beskriver de sidste dage som en anden eksodus, jf. fx Paulus, som sammenligner kirken med Israel i ørkenen (1 Kor 5; 10). Denne slags referencer til eskatologiske traditioner er typisk for apokalypsen som helhed: Johannes' visioner i Apokalypsen fremstiller begivenheder i fremtiden, der er en opfyldelse af eskatologiske forventninger, som kristendommens eskatologiske tradition allerede kender. Ved at identificere den eskatologiske viden, som bliver antydet i vi-

sionerne, kan man også forstå visionerne. Denne viden består af to dele: På den ene side drejer det sig om traditionel viden, som var gældende i den tidlige kristendom. På den anden side drejer det sig om profetier af Den Hellige Skrift, som skal identificeres af læseren. Johannes' Åbenbaringen er på denne måde i forskellige henseender et kompendium om kristendommens eskatologi: Den samler traditionelle forventninger om de sidste dage, og den realiserer et kanonteoretisk syn: Mange profetier i Den Hellige Skrift er endnu ikke gået i opfyldelse, men skal opfyldes i de sidste dage, og Johannes ser deres opfyldelse i sine visioner. Læserens opgave består i at opdage henvisningerne til Den Hellige Skrift, og han kan på denne måde afkode visionernes billeder. Denne strategi gælder generelt for Apc Joh 4–22, og det har jeg demonstreret i bl.a. kap. II i min afhandling. Den gælder også for Apc Joh 12, fordi Apc Joh 12 er en del af Apokalypsen, og læsestrategier, som virker i konteksten, skal også virke her. Det betyder: Apc Joh 12 er som Apokalypsen som helhed en schriftgelehrte Prophetie, som man forstår, hvis man studerer Den Hellige Skrift grundigt og rekonstruerer det eksegetiske arbejde, som er baggrunden for Apc Joh 12. Det har jeg gjort i kapitel VI, som er det mest omfattende kapitel i min bog.

Men, som sagt, ikke kun skriftreferencer, men også traditionel eskatologisk viden danner baggrunden i Apc Joh 12. Den vigtigste del af denne eskatologiske viden står også i titlen på min bog, og denne del af den eskatologiske viden er afgørende for at kunne forstå Apc Joh 12 som helhed: Apc Joh 12 realiserer en tradition om Djævelens fæld i de sidste dage (der eschatologischge Teufelsfall), som allerede var kendte i jødedommen, fx i Krigsrollen fra Qumran og i Moses' Himmelfart. I kristendommen finder man denne tradition i Lk 10,18; Joh 12,31 og den såkaldte Freer-Logion (Mk 16,14var); også Paulus synes at kende den, jf. mine kommentarer om Rm 8,31ff og Rom 16,20 på s. 293–305. I Krigsrollen og Moses' Himmelfart, men også i Apc Joh 12, kan man se den centrale idé i denne tradition: Hovedsagen er forventningen om, at i de sidste dage vil romerriget, den største magt i verden, indlede en krig imod Israel/Zion og vil tabe. I sammenhæng med romerrigets nederlag vil også dens dæmoniske korrelat i den himmelske verden tabe magten, og det betyder, at Djævelen, romerrigets engel, vil uddrives fra himlen. Netop dette sker i Apc Joh 12 og dens kontekst: Apc Joh 11,18 antyder

»hedningers vrede«, og Apc Joh 11,19 viser en teofani, som hører til den traditionelle forventning af Zionskrigen, og Zion fremtræder i Apc Joh 12,1. Hele sceneriet i Apc Joh 12–19 er en krig om Zion; det kan også ses i Apc Joh 14, hvor lammet og dets tilhængere står på Zion som dyrets (= Nero redivivus') modstander. I sammenhæng med denne krig bliver Djævelen/dragen uddrevet af himlen. At han har at gøre med romerriket, viser sig blandt andet i det faktum, at dragen næsten har det samme udseende som dyret, som fremstiller en romersk hersker (Nero redivivus), og med sine syv hoveder også repræsenterer syv romerske kejsere, jf. Apc Joh 17,9–11. Jeg har identificeret traditionen om det eskatologiske fald af Djævelen i Kap VI,2 i min bog, og jeg betragter det som afgørende at afgrænse denne tradition fra overleveringer om Djævelens fald i ur-tiden; i forskningslitteraturen findes der mange uklarheder, jf. Kap VI,1 i min bog.

Skriftreferencerne har jeg i hovedsagen, hvis ikke i sammenhæng med diskussionen om kontekstforholdet af Apc Joh 12, rekonstrueret i en kommentar til Apc Joh 12 i kapitel VI,3 (hvor jeg også identificerer referencer til traditionel viden, der ikke er så afgørende for hele perikopen som traditionen om Djævelens fald i de sidste dage). Her skal dog kun nævnes nogle få vigtige eksempler:

- Den centrale personkonstellation (kvinden og barnet på den ene side har en konflikt med dragen på den anden side) er en opfyldelse af Gen 3,15, hvor Gud forudsiger en konflikt imellem kvinden (Eva) og Evas barn på den ene side og slangen på den anden side. At denne tekst skal betragtes som baggrund, skal læseren bemærke i Apc Joh 12,9, hvor dragen bliver identificeret med »den gamle slange«. Dermed hører Apc Joh 12 til udlægningshistorien af Gen 3,15. Det gælder også for Rom 16,20. Både Apc Joh 12 og Rom 16,20 beror i øvrigt ikke kun på Gen 3,15, men på targumiske traditioner til Gen 3,15. Her viser det sig, i hvilken grad den kristne eksegese tilhører jødisk eksegese, og ikke kun græksproglig jødisk eksegese. En skriftklog jøde argumenterede med hebraisk- og aramaisksproglig bibelviden, og det viser sig også hos Paulus og her.

- Kvindens beklædning (12,1: Hun er klædt i solen, har månen under fødderne og tolv stjerner rundt om hovedet) henviser bl.a. til eskatolo-

gisk tradition: Ifølge Lk 21,25 skal der i de sidste dage ske tegn med solen, månen og stjernerne, og det går i opfyldelse med kvindens tilsynkomst som tegn på himlen. At kvinden ser sådan ud, hjælper også læseren til at identificere hende: Solen, månen og stjernerne spiller en rolle i Josefs drømme i Gen 37 og minder således læseren om patriarkertraditioner, som er afgørende for Israels (=Zions) identitet. Specielt de tolv stjerner minder i sammenhæng med Apc Joh 21 læseren om de tolv stammer og muliggør dermed at identificere kvinden som Israel/Zion.

Sammenhængen med Gen 37 er velkendt i forskningslitteraturen; ikke alle mine henvisninger til Den Hellige Skrift stammer fra mig. Jeg føler mig hovedsagligt ansvarlig for en metodisk stringent anvendelse af det »skriftkloge materiale« for interpretationen af Apc Joh 12.

- At Zion føder et barn i krigen, som kan identificeres som Messias, ved man fra Jesajabogen, specielt fra Jes 7,14. Dette vers udlægges i Lk 1,26–38 på »krybbebarnet«. Her har vi en anden interpretation, som måske er ældre: Her er det i Jes 7,14 nævnte barn ikke »krybbebarnet«, men Kristus den opstandne, som introniseres i himlen (vedr. intronisation som fødsel se ovenfor og jf. Ps 2).

- At Djævelen vil falde fra himlen i de sidste dage, ved man fra traditionen, men en eksegetisk reference så man i Dan 12,1, hvorfra man også kan forklare, hvorfor Michael nævnes her.

- At jorden hjælper den forfulgte kvinde med at nedsvælge vandmasserne, som dragen ville drukne kvinden i, minder om Ex 15,12. Det har jeg allerede skrevet i en artikel for 12 år siden. Her viser det sig, at Apokalypsens forfatter interpreterer de sidste dage som en gentagelse af Israels situation i ørkenen. Hermed tager han traditionen op, men han gør det ved hjælp af en reference til Den Hellige Skrift. Bibelreferencer og tradition virker sammen, og ved at identificere dem, rekonstruerer man også det teologiske budskab: I de sidste dage gentages Israels urtid, og Israel er »os«, de kristne, som udholder Neros forfølgelser, der i sidste instans går tilbage til Djævelen.

Bogens opbyggelse svarer til det program, jeg har præsenteret her: Kapitel I fremstiller forskningssituationen og fremhæver det problem, bogen tager op: Der mangler en udlægning, som udelukkende og tilfredsstillende forklarer Apc Joh 12 som del af Apokalypsen. Kapitel II skitserer, hvordan Apokalypsen principielt skal læses; her bliver det demonstre-

ret, at Apc Joh 4-22 som helhed refererer til fremtiden, og at disse visioner skal afkodes ved hjælp af traditionel kristen viden om fremtiden og skriftreferencer. Kapitel III diskuterer kontekstpositionen af Apc Joh 12; jf. også oversigten over Apokalypsen i appendikset (s. 403–407). Kapitel IV behandler det tekstkritiske problem: Det burde afklares, om eksegesen overhovedet har et sikkert grundlag. Kapitel V diskuterer perikopens opbygning og narrative strukturer. Kapitel VI fremstiller fortællingens betydning. Først bliver den centrale struktur (Djævelens fald) identificeret og forklaret igennem en traditionskritisk sammenligning med andre jødiske og kristne fortællinger om Djævelens fald i fremtiden (VI,1.2). Derefter bliver skrift- og traditionsreferencer identificeret i en kommentar, som dermed forsøger at rekonstruere tekstens teologiske budskab (VI,3). Et resumé i VII sammenfatter de vigtigste resultater.

Det var min hensigt at læse Apc Joh 12 som en kristen tekst. Målet var ikke at udelukke religionshistorisk viden (det er jeg meget interesseret i), men at befri teksten for forskningstraditioner, som lod for mange spørgsmål stå åbne og overså vigtige elementer af tekstens teologiske budskab. For eksempel passer Apoll-Leto-Myten ikke rigtig til konflikten imellem dragen og kvinden; denne konflikt forklares bedre ud fra Gen 3,15 og specielt ud fra targumiske traditioner til Gen 3,15. Hvis det lykkes, kan vi udnytte Apc Joh 12 meget bedre i det religionshistoriske arbejde: For alle, som interesserer sig fx for targumforskningen, er Apc Joh 12 en vigtig kilde, som viser, hvor gamle targumiske traditioner kan være.

Egne notater:

